

Párhuzamos dimenziók: lengyel–magyar kapcsolatok a középkor századaiban

Stanisław A. Sroka: A középkori Bártfa és kapcsolatai Kis-Lengyelországgal. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) MTA

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest, 2016. 317 oldal

Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban. Kiállítási katalógus. A Budapesti Történelmi Múzeum és a Muzeum Historyczne Miasta Krakowa közös kiállítása. Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeum 2016. március 18 – július 24. Szerk. Benda Judit – Kiss Virág – Grażyna Lichończak-Nurek – Magyar Károly. Budapest, 2016. 335 oldal

A lengyel és magyar nép párhuzamos sorsa, hasonló karaktere és történelmi kapcsolatai jól ismertek, szinte közmondásosak a két ország mindennapi gondolkodásában. A szoros kapcsolat történelmi gyökerei a 11. századig nyúlnak vissza. Ennek ellenére sem lehet azonban azt állítani, hogy a két ország történettudományát tekintve gyakori együttműködés lett volna megfigyelhető az elmúlt évtizedekben, és ez még inkább igaz a középkor vizsgálatára nézve. 2016-ban azonban két olyan, a középkori Magyar és Lengyel Királyság közötti kapcsolatra fókuszáló könyv is megjelent, amelyek jól dokumentálják ezt az intenzív kapcsolatrendszert, s amelyek közelebb hozhatják egymáshoz a lengyel és magyar medievisztikát is.

A két magyar nyelvű kötet közül a krakkói Jagelló Egyetem professzorának, Stanisław A. Srokának a munkája tekinthető a fontosabbnak. A 2010-ben eredetileg lengyelül publikált kötet magyar nyelvű kiadása révén ugyanis számos új eredményt hozó kutatómunka monografikus összegzése vált

magyar nyelven is elérhetővé. A középkori Bártfa és Kis-Lengyelország kapcsolatáról írt mű mindenféleképpen hiánypótlónak tekinthető, több szempontból is.

Egyrészt a magyar történetírás a bártfai forrásanyagának leginkább a gazdaságtörténeti vonatkozású iratait hasznosította eddig előszeretettel, amelyek főként a város és a közeli lengyel területek közötti kereskedelmi kapcsolatrendszert dokumentálták. Sroka azonban jóval többet nyújt ennél, hiszen részletesen beszámol a kulturális és szellemi kapcsolatrendszeréről, sőt egyúttal a középkori Bártfa történetének minden eddiginél részletesebb, széles forrásbázison alapuló és mindenre kiterjedő magyar nyelvű összefoglalóját is prezentálja. Másrészt a város középkorának összefoglalása során a szerző nem csupán a lengyel, hanem a csehszlovák/szlovák és magyar kutatás eredményeire is épít. Sroka könyvének éppen az az egyik nagy erőssége, hogy maradéktalanul kiaknázza a magyar kutatásban kevésbé ismert szlovák nyelvű szakirodalmat is. A kötet végén található, mintegy negyven oldalas irodalomjegyzék így tehát a szlovák történetírás témára vonatkozó eredményeinek fontos gyűjteménye, és kiindulási alapot jelenthet a város történetével foglalkozó magyar kutatók számára is. Ezzel kapcsolatban csupán annyi hiányérzete lehet az olvasónak, hogy a szlovák és lengyel munkák címét a bibliográfia magyar fordításban nem közli, ami pedig segítené az eligazodást.

A monográfia harmadik nagy érdeme az, hogy tömértelen mennyiségű hazai és külföldi forrásanyagra építi megállapításait. A szerző ugyanis amellet, hogy a közismerten gazdag és változatos forrásanyagot őrző bártfai levéltár gyűjteményét feldolgozta, eredményesen egészítette ki az így szerzett információkat a valamivel szegényesebb kis-lengyelországi és egyéb – a hazai kutatók

számára kevésbé ismert – lengyel forrás-
anyaggal. A szerzőnek a középkori magyar
források tekintetében bizonyított, meg-
lepően magas szintű jártassága egyébként
nem a véletlen műve, hiszen korábban több
kötetben publikált már hazájában lengyel
vonatkozású középkori magyar oklevélanya-
got.

A könyvet olvasva már a bevezetőjéből
világossá válik, hogy Sroka nagyon komoly
kutatómunkát végzett, hiszen a bártfai levél-
tár terjedelmes anyagát szisztematikusan,
tételtől tételre haladva tanulmányozta át.
Talán Iványi Béla óta nem volt még egy olyan
kutató, aki ilyen mély vizsgálatokat végzett
volna a város levéltárában. Több olyan okle-
velet is hivatkozik a műben, amelyek Bártfán
ugyan fizikai valójukban tanulmányozhatók,
de valamilyen okból mégsem szerepelnek a
hazai középkori oklevelek levéltári adatbázi-
sában, így a magyar történészek számára ed-
dig nagyrészt ismeretlenek voltak. Külön ki-
emelendő, hogy Sroka nagyívű áttekintést ad
mindemellett a bártfai levéltár regisztrum-
anyagából is, tételesen felsorolva a különféle
számadáskönyveket és egyéb összeírásokat,
amelyek mellett minden esetben feltünteteti
mind a kurrens bártfai levéltári, mind pedig
a DL-DF jelzetet is. Ezzel – mintegy melléke-
sen – a bártfai regisztrumok részletes katalo-
gusát is összeállítja.

A munka négy nagy egységből áll. Az első
nagyobb részben a szerző a település törté-
netének vázát nyújtja. A város legelső, 1241.
évi említésétől kezdve eleveníti fel a Bártfát
illető eseményeket, miközben olyan alapvető
kérdésekre is kitér, mint a város nevének eti-
mológiája. Külön alfejezetben tárgyalja a vá-
ros kiváltságleveleit, de figyelmet szentel an-
nak az időszaknak is, amikor a 14–15. század
fordulóján rövid időn keresztül a Balicki csa-
lád kezében volt a település. Szintén külön
alegységet alkot a fejezetben a magyar–len-
gyel háborúk bemutatása, amelyekben ha-
tármenti helyzetének köszönhetően Bártfa
mindig kiemelkedő szerepet játszott. Ezzel
kapcsolatosan érdekes, hogy a magyar és a
lengyel történetírás részéről mennyi pár-

huzamos kutatás történt ezekkel az esemé-
nyekkel kapcsolatosan, és nyilvánvaló, hogy
fontos cél lenne ezeket a kutatási eredmé-
nyeket a jövőben valamilyen módon még
jobban összesítmányozni.

Sroka külön fejezetben foglalkozik a 15.
századi Bártfával, politikatörténeti megkö-
zelítésmód helyett pedig leginkább a belső
struktúrára összpontosít. A város topográ-
fiájának ismertetése után a lakosságszámról
esik szó, melynek kapcsán érdekes módszer-
tani kérdések is előkerülnek. A népesség ala-
kulása szempontjából az 1490-es évek jól re-
konstruálható népességsökkenése figye-
lemreméltó tényező, amelyben a lengyel há-
borúk játszanak főszerepet. Az önkormány-
zat működése kapcsán írt alfejezet már csak
azért is fontos, mert táblázatos formában
rögzíti a település bíráinak listáját, ezzel pe-
dig a későbbiekben jól használható adattár-
at is közread. A város működésének bemutatá-
sát a bevételek és kiadások összegzésével
zárja, amelyhez a nagy számban fellelhető
bártfai regisztrumok adatait használja fel.
A fejezet a kézművesség bemutatásával ér
véget, részletesen bemutatva a vászonfehé-
réssel kapcsolatos ismereteinket és számba
véve a városban kimutatható céheket és fog-
lalkozástípusokat is.

A harmadik nagy fejezet a város kereske-
delmi kapcsolatrendszerével foglalkozik,
ami a magyar kutatásban is mindig kiemel-
kedő szerepet játszó témának számított.
Sroka vizsgálata azonban túlmutat az eddigi
eredményeken, hiszen részletesen elemzi az
egyes kereskedelmi útvonalakat és a vámszer-
véssel kapcsolatos ismereteket. A fejezet
fontos része a térségben a középkor végén te-
vékenykedő útonállók bemutatása, de az is,
hogy aprólékosan beszámol arról a perről,
amelyet a város az ószandeci klarisszákkal
folytatott a grybow-i hídvám miatt a 14. szá-
zad második felétől egészen 1508-ig. A ke-
reskedelem kapcsán bemutatásra kerülnek
azok az árutípusok is, amelyek lengyel–ma-
gyar viszonylatban gazdát cseréltek (bor, ló,
vászon, vasárú, gyümölcs, dió, állatbőr, hal,
gabona, hús, sajt stb.).

Ezután a Bártfa és az egyes lengyel városok közötti kereskedelmi kapcsolatrendszerről esik szó, a szerző konkrét forrásokkal próbálja illusztrálni az összképet. Nagy erénye a monográfiának, hogy a Bártfa és az egyes kis-lengyelországi városok közötti útvonalakat térképen is precízen ábrázolja, ami a kérdésben kevésbé járatos magyar kutatók számára is könnyebben értelmezhetővé teszi a leírtakat.

A monográfia negyedik nagy fejezete Bártfa és Kis-Lengyelország kulturális kapcsolatait elemzi, s számos új eredménnyel gazdagítja az ezzel kapcsolatos eddigi ismereteinket. Ha talán kissé túlzásnak is tekinthető az a megállapítása, miszerint Bártfa Felső-Magyarország szellemi központja lett a középkor végén (hiszen ezzel kapcsolatban nem szabad elfeledkezünk Kassa kiemelkedő kulturális szerepéről sem), mindenféleképpen kijelenthető, hogy a város komoly szerepet játszott ebből a szempontból a határvidéken. A szerző minden lényeges kérdésre kitér: a bártfai iskolák ismertetésétől kezdve a könyvmásoláson, a nyomdászaton, a művészetben, az egyházi életben (testvérületek, zárandoklatok) át egészen a középkor végi misztériumjátékokig minden, forrásokkal adatolható szempontot végigvesz. Külön alfejezetben tárgyalja a térségben és a városban tevékenykedő művészeket és műveiket, ahogyan a fejezet végén az egyetemjárásról is részletesen beszámol, pontosan adatolva a krakkói egyetem bártfai hallgatóit, kitérve a magyarok egyetemi életére, fokozatszerzésére és további karrierjükre is.

A mű végül egy nagyon fontos forrás, az 1479–1480. évi koronavámnaplók mellékletként történő bemutatásával zárul, amely kiemelkedően jelentős és részletes emléke a régió távolsági kereskedelmének, hiszen összesen 390 kereskedőről esik benne szó. Sroka könyvének végén további terjedelmes apparátust: angol nyelvű összefoglalót, bőséges irodalomjegyzéket, valamint hely- és személynévmutatót találunk.

Összességében kijelenthető, hogy Stanisław A. Sroka könyvének magyar nyelven

történi megjelentetése kiváló ötlet volt, hiszen számos, a magyar kutatás számára új információt és eredményt tartalmaz. Habár egyes megállapításaival vitatkozni tudnánk (például azzal, hogy a város a régió legfontosabb települése lett volna a középkor végén), a magyar fordítás pedig néhol lehetne kicsit gördülékenyebb is, összességében nagyon pozitív az az összkép, amely az olvasóban kialakul. Nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy a lengyel szerző munkája a továbbiakban minden bizonnyal alapművé válik majd, és megkerülhetetlen lesz mindazon magyar kutatók számára, akik a város és környékének története kapcsán végeznek vizsgálatokat.

A másik ismertető kiadvány témáját illetően, ha nem is szorosan, de kapcsolódik az imént ismertetett munkához. A „Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban” című, lengyel–magyar koprodukcióban összeállított kötet a két főváros történetéről, főleg pedig az ennek kapcsán megfigyelhető párhuzamokról és kapcsolatokról, a Budapesten 2016-ban és Krakkóban 2017-ben megrendezett történeti kiállítás katalógusaként látott napvilágot az első, budapesti tárlat idején 2016-ban. A közös kiállítás előzményei még 2011-re nyúlnak vissza, és a krakkói és budapesti történeti múzeumok együttműködésének eredményeképpen, hároméves közös előkészületek nyomán valósult meg. A két város polgármestereinek és múzeumigazgatóinak köszöntése után a bevezetőben részletesen szó esik ezekről az előzményekről. A mű, akár csak maga a kiállítás, kronológiai szempontok alapján kialakított hat tematikus fejezetből tevődik össze, amelyekben magyar és lengyel történészek tanulmányai olvashatók.

Az első, „Genezis” címet viselő fejezet a városok alapítását és mongol támadás előtti történetét foglalja össze, míg a második, „Vereség” címet viselő magának a tatárjárasnak állít emléket. A „Teremtés” a 13. századot, a „Dicsőség” című fejezet a városok 14–15. századi történetét eleveníti fel, míg a „Fénykor” címet viselő fejezet a 15. század közepétől a 16. század második feléig terjedő időszakba

nyújt betekintést. A „Hanyatlás” című fejezet a magyar főváros 1526 utáni, török korszakát ismerteti. Mind a hat fejezetben nagy hangsúlyt helyeznek az egyes alfejezetek szerzői azokra a szempontokra, amelyek a két település történetét összekötik. A fejezeteket katalógus zárja, amely az adott korszakra vonatkozó kiállítási tárgyak részletes leírását tartalmazza, összességében több száz műtárgy bemutatását. A katalógusokat jó minőségű színes fényképek teszik még plasztikusabbá, amelyek olykor kifejezetten ritkának vagy ismeretlennek tekinthető emlékeket ábrázolnak.

A bevezető tanulmányok egyikét az a Stanisław A. Sroka írta, akinek monográfiáját már fentebb ismertettük, így cikkének tematikája részben megegyezik a fent ismertett művének felépítésével. Buda és Krakkó vonatkozásában a közös kereskedelmi kapcsolatok felvázolása forráshiány miatt azonban sajnos csak kevésbé lehetséges, mint Bártfa és Krakkó viszonylatában, így néhány Krakkóban letelepedett budai polgáron, illetve mind a két településen érdekeltiségekkel rendelkező személyen kívül túl sokat nem tudunk erről. Ennél több adattal rendelkezünk a krakkói egyetem budai hallgatóiról, illetve Hunyadi Mátyás reneszánsz udvartartásának lengyel vonatkozásairól, leginkább Marcin Bylicáról, Mátyás lengyel csillagászáról. Buda pusztulása miatt a művészeti kapcsolatok azonban sokkal nehezebben mutathatók ki a fentieknél. Talán a fordításnak köszönhetően, de egy komolyabb félreértés is található a tanulmányban, hiszen annak 23. oldalán a szerző a Zsigmond-kor kapcsán „magyar rendekről” tesz említést, ami egyértelmű anakronizmus, hiszen a rendiség kialakulása a Magyar Királyságban ennél későbbre datálható. A bevezetőben szereplő két, magyar szerző tollából származó tanulmány a két főváros úthálózati szerepével foglalkozik, amely lehetővé tette a kapcsolatok kialakulását. Szende Katalin Krakkó és Buda európai úthálózatban való elhelyezkedéséről, míg Draskóczy István a két várost

összekötő útvonalokról készített sommás összefoglalót.

Az első fejezetben (Genezis) Lukasz Walas és Spekner Enikő tanulmányait olvashatjuk. A lengyel szerző Krakkó vonatkozásában a mondai előzményekről (Krak herceg és a sárkány története) és Szent László krakkói születéséről is beszámol, míg magyar szerzőtársa a *medium regni* városaiból (Esztergom, Fehérvár, Óbuda) kiindulva egészen a 15. század elejéig, Buda székhely szerepének megszilárdulásáig tekinti át a fővárossá válás történetét.

A második fejezetben (Vereség) az ímént említett Lukasz Walas és a hadtörténész B. Szabó János foglalja össze tömören a mongol támadás amúgy jól ismert eseményeit, míg a harmadikban (Teremtés) két magyar és két lengyel történész munkáit találjuk. Jacek Zinkiewicz a Krakkó újjraalapítása szempontjából fontos latin és német hospesek szerepéről és 1257. évi kiváltságolásáról, majd a település szerkezetéről, jogi vonatkozásairól, egyházi életéről számol be. Végh András szintén a tatárjárás utáni korszakot vázolja fel, amely során Buda és Pest fejlődéséről, egyházi viszonyairól, Pest önállósodásáról, az önkormányzat és várostopográfia etnikai vonatkozásairól ad rövid áttekintést. Nikolicza Erika a Budai Jogkönyvről, de még inkább a mindkét érintett város számára lényeges német városjogról értekezik, míg Wojciech Kozłowski a két ország közötti dinasztikus kapcsolatokat vázolja fel a kezdetektől egészen a 16. század végéig.

A negyedik fejezetben (Dicsőség) egy lengyel szerző hosszabb és négy magyar szerző rövid tanulmányait olvashatjuk. Lengyel részről a már említett Jacek Zinkiewicz ad bőséges összefoglalót Krakkó székhelyszerepének megszilárdulásáról, külön kitérve az ott élő magyarok létszámára, illetve a magyar kereskedelmi kapcsolatokra. A krakkói egyetem megalapításának is van magyar vonatkozása, hiszen a teológiai fakultás létrehozásában Hedvig királynő is szerepet játszott. Ehhez az utóbbi témához kapcsolódik Kelényi Borbálanak a krakkói egyetem-

ről írt tanulmánya, amelyben részletesen kitér arra, hogy Budáról, Óbudáról, Felhévízről és Pestről összesen 111 diák járt a lengyel univerzitásra. Meglehető az a Kelényi által citált adat, miszerint a „Budapest” szóösszetétel első ízben a krakkói egyetem anyakönyvében szerepelt egy magyar diák származási helyeként (*Gregorius Jacobi de Budapest*, 1499). Kelényi tanulmányát hat jól szerkesztett grafikonnal zárja. A fejezet további magyar szerzői Buda város topográfiájáról (Végh András), középkori iskoláiról (Spekner Enikő), valamint a lengyel–magyar pálos kapcsolatokról (Sarbak Gábor) számolnak be.

Az ötödik fejezet (Fénykor) ismét csak magyar fölényt mutat terjedelmi szempontból, hiszen egy lengyel szerzőnek (Michał Szczerba) a középkor végi Krakkóról írt, minden lényeges momentumra kiterjedő összefoglalója mellett Benda Judit és Zádor Judit a budai középkori épületekről, Magyar Károly a budai királyi várról, Petneki Áron pedig a Krakkóban élő magyarokról ír tömör elemzést.

A kötet utolsó fejezete (Hanyatlás) Papp Adrienn írását tartalmazza, aki nagyon röviden számol be arról, hogy mi történt a várossal a törökök általi 1541-es elfoglalása után. Mind a népeség, a vallási viszonyok és a városkép szempontjából nagy változások figyelhetők meg ebben a korszakban.

A kötetet végül térképek, terjedelmes bibliográfia, valamint személy- és helynévmutató zárja. Habár a közös magyar–lengyel szerkesztésű kiadvány jellegéből következőleg a két ország történetírásának eddigi eredményeit foglalja össze tömören és megbízhatóan, azaz nagy meglepetéseket nem tartalmaz az olvasó számára, mindenképpen hasznosnak tekinthető, hiszen velős áttekintést ad a lengyel és magyar főváros középkorával kapcsolatos legalapvetőbb ismeretekről.

Mind ennek a kötetnek, mind pedig a Stanislaw A. Sroka által írt monográfiának a magyar nyelvű megjelenítése összességében indokolt, hasznos célkitűzésnek tekinthető, és egyértelmű nyereségként értékelhető, hiszen segítségükkel a magyar kutatás számára a lengyel középkortudomány számos eredménye válik ismertté, rálátást biztosítva arra, hogy a lengyel medievisztika milyen forrásokból kiindulva, milyen (a magyartól sok esetben eltérő) módszertant és megközelítési módot alkalmazva dolgozik, és hogyan viszonyul a közös történelem egyes momentumaihoz. Bízunk benne, hogy a kezdeményezésnek lesz majd folytatása, ami a két ország középkorászainak együttműködését is fellendítheti.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS